

Krista Bērziņa, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante, Latvija

KREDITORU INTEREŠU AIZSARDZĪBA UZŅĒMUMA PĀREJAS GADĪJUMĀ

PROTECTION OF CREDITORS' INTERESTS IN TRANSFER OF A BUSINESS

Summary

Within the scope of this article the author examines the understanding of transfer of a business within the meaning stipulated by Article 20 of the Latvian Commercial Law and criteria established in European and Latvian Court practice in order to prove that the transfer of business has occurred. In addition, the author analyses the issues regarding calculation of limitation period in transfer of business claims, as well as the subjects who could be held liable in case transfer of business has occurred. The article also contains analysis of Latvian case law findings regarding liability and limitation period.

Atslēgvārdi: uzņēmuma pāreja, kreditoru interešu aizsardzība, noilgums, atbildības nošķiršana, korporatīvā plīvura pacelšana

Keywords: transfer of business, protection of creditor interests, limitation period, separation of liability, piercing the corporate veil

Ievads

Raksta mērķis ir izpētīt uzņēmuma pārejas institūtu kā kreditoru interešu aizsardzības līdzekli, proti, kas ir uzņēmuma pārejas prasība, kreditoru iespējas šo prasību celt, priekšnoteikumus, lai konstatētu uzņēmuma pārejas faktu, noilguma jautājumus saistībā ar šādas prasības celšanu un iespējamo atbildības subjektu loku.

Kā norādījis Komerclikuma projekta autoru grupas vadītājs Aigars Strupišs, nodot to Saeimas izskatīšanai un vispārējai iepazīšanai, trešo personu aizsardzības princips ir viens no komerciesību stūrakmeņiem, minot kā piemēru trešo personu aizsardzības principa izpausmei arī uzņēmuma pāreju.¹

Komerclikuma 20. panta pirmās daļas pirmais teikums nosaka – ja uzņēmums vai tā patstāvīga daļa pāriet citas personas īpašumā vai lietošanā, uzņēmuma ieguvējs atbild par visām uzņēmuma vai tā patstāvīgās daļas saistībām.² Šis pants arī imperatīvi paredz, ka vienošanās, kas ir pretēja šā panta noteikumiem, nav spēkā attiecībā uz trešajām personām.

¹ Strupišs A. Par komercclikuma projektu, nodotot to Saeimas izskatīšanai un vispārējai iepazīšanai. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/24539> [aplūkots 2019. gada 15. aprīlī].

² Komerclikums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.

Tādējādi sabiedrības kreditors (jeb persona, kurai uz saistību pamata ar sabiedrību ir radušās prasījuma tiesības pret to) ir tiesīgs celt prasību gan pret sabiedrību, pret kuru tam ir prasījums (“uzņēmuma nodevēju”) (Komerclikuma 20. panta noteiktajā kārtībā un termiņā), gan pret citu sabiedrību, kurai nodots uzņēmums (“uzņēmuma ieguvēju”), un šie subjekti likumā paredzētajā kārtībā ir atbildīgi pret kreditoru.

Uzņēmuma pāreja ne vienmēr norit godprātīgi, kā piemēram var minēt sabiedrības (uzņēmuma nodevēja) ļaunprātīgu “iztukšošanu” un apzinātu novešanu līdz maksātnespējai nolūkā izvairīties no saistību izpildes pret sabiedrības (uzņēmuma nodevēja) kreditoriem. Praksē ir gadījumi, kuros kreditors, ieguvis spriedumu pret parādnienu (uzņēmuma nodevēju), saprot, ka šo spriedumu nav iespējams izpildīt, jo sabiedrība ir “tukša” jeb visi tās aktīvi ir pārnesti jau uz citu sabiedrību (uzņēmuma ieguvēju), tādējādi faktiski uzņēmums turpina darboties, bet jau ar citas juridiskās personas vārdu un šādā veidā izvairās no savu saistību izpildes pret kreditoriem. Kā norādīts arī Augstākās tiesas judikatūrā, uzņēmuma pārejas institūta mērķis ir novērst tās situācijas, kurās tiek “iztīrīti” komercsabiedrības aktīvi, neatstājot tās kreditoriem cerības saņemt tiem pienākošos samaksu.³

Šādos gadījumos talkā nāk Komerclikuma 20. pants, tomēr, lai to piemērotu, ir jāspēj pierādīt pazīmes, kas liecina par uzņēmuma pāreju, tāpat ir jāpievēršas noilguma un atbildības subjektu jautājumam, kas tiks aplūkoti turpmāk šajā rakstā.

1. Uzņēmuma pārejas pazīmes

Uzņēmuma pārejas objekts ir pats uzņēmums vai tā autonomā daļa. Uzņēmuma jēdziens ir dots Komerclikuma 18. pantā, atbilstoši kuram uzņēmums ir organizatoriski saimnieciska vienība. Uzņēmumā ietilpst komersantam piederošas ķermeniskas un bezķermeniskas lietas, kā arī citi saimnieciski labumi (vērtības), kurus komersants izmanto komercdarbības veikšanai.⁴

Uzņēmumu pāreja tiek regulēta arī Darba likumā⁵, kas no darba tiesisko attiecību aspekta papildina Komerclikumā lietoto jēdzienu, nosakot, ka uzņēmuma pāreja šā likuma izpratnē ir uzņēmuma vai tā patstāvīgas, identificējamas daļas (saimnieciskas vienības) nodošana citai personai uz līguma, administratīvā vai normatīvā akta, tiesas sprieduma vai kāda cita pamata, kas radies starp pusēm ārpus to līgumiskajām saistībām, kā arī komercsabiedrību apvienošana, sadalīšana vai pārveidošana.⁶ Tomēr, tā kā Darba likums tikai papildina Komerclikumā lietoto jēdzienu, ir iespējams piemērot juridiskajā literatūrā un tiesu praksē norādītos skaidrojumus par uzņēmumu pāreju darba tiesību izpratnē arī attiecībā uz Komerclikuma 20. panta izpratnē esošo uzņēmuma pāreju.

³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

⁴ Komerclikums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.

⁵ Repšs A. Uzņēmuma pāreja citai personai un darbinieku tiesību aizsardzība. Jurista Vārds. 2004. 9. marts, Nr. 9 (314).

⁶ Darba likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2001. 6. jūlijs, Nr. 105.

Kā atzīts tiesību doktrīnā, uzņēmuma pāreja jāklasificē pēc pārejas fakta un rezultāta, nevis pēc pārejas formas.⁷ Arī 2001. gada 12. marta Eiropas Padomes Direktīvā 2001/23/EK⁸ par dalībvalstu tiesību aktu tuvināšanu attiecībā uz darbinieku tiesību aizsardzību uzņēmumu, uzņēmēj sabiedrību vai uzņēmumu vai uzņēmēj sabiedrību daļu īpašnieka maiņas gadījumā 1. panta b) punktā uzņēmuma pāreja tiek skaidrota kā ekonomiskas vienības pāreja, kā rezultātā tā saglabā savu identitāti. Minētais apstiprināts arī Eiropas Savienības un Latvijas tiesu praksē.

Eiropas Savienības Tiesa savos spriedumos ir skaidrojusi, ka par uzņēmuma pārēju liecina tas, ka uzņēmums ir saglabājis savu identitāti, ar to saprotot plašu tvērumu. Būtiski ir konstatēt, ka ir notikusi saimnieciskās struktūras pāreja. Saimnieciskās struktūras jēdzienu nevar sašaurināt līdz darbībai, kuru tā veic. Tās identitāti raksturo arī citi faktori, piemēram, tās personāls, vadība, veids, kādā tiek organizēts tās darbs, darba metodes vai pat attiecīgā gadījumā tai pieejamie līdzekļi.⁹ Eiropas Savienības Tiesa savā praksē izšķir vairākus kritērijus, ko var izmantot, noskaidrojot, vai organizatoriski saimnieciskā vienība saglabā savu identitāti. Šie kritēriji ir: 1) uzņēmuma raksturs, 2) vai pārejas rezultātā tiek nodotas ķermeniskas lietas (ēkas, kustama manta), 3) kā arī uzņēmuma darbības līdzības raksturs pirms un pēc pārejas.¹⁰ Turklāt Eiropas Savienības Tiesa spriedumos ir atzinusi, ka uzņēmuma pāreja ir tulkojama paplašināti, to izprotot ne tikai kā pārēju uz līguma pamata, bet arī uz administratīva vai normatīva akta pamata vai tiesas sprieduma pamata, kā arī pat gadījumos, kad līguma nav vispār.¹¹ Savukārt Latvijas tiesu praksē tiesa secinājusi, ka, lai noskaidrotu, vai ir notikusi uzņēmuma pāreja, ir jākonstatē, ka ir pārgājuši uzņēmuma būtiskie elementi un ka ieguvējs var izmantot šo uzņēmumu tā līdzšinējā veidā un profilā bez būtiskām izmaiņām.¹² Ja ieguvējs var pēc būtības turpināt attiecīgo darbību ar uzņēmumu, uzskatāms, ka uzņēmums pārgājis, pat ja tā nenozīmīgas daļas palikušas atsavinātājam.¹³

Katram uzņēmumam atšķiras tas, kas uzskatāms par tā būtiskajiem elementiem un kas pierāda tā identitāti. Tas ir atkarīgs no uzņēmuma komercdarbības veida un īpatnībām, tomēr tiesu praksē ir iezīmējušas atsevišķas pazīmes, kas ir kopējas un izplatītas uzņēmuma pārejas gadījumos.

Kādā lietā tiesa ir atzinusi uzņēmuma pārejas faktu, ņemot vērā to, ka uzņēmums turpinājis sadarbību ar vieniem un tiem pašiem darījumu partneriem Eiropas

⁷ Strupišs A. Komerclikuma komentāri. a daļa. Komerccarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). Rīga: Aigara Strupiša juridiskais birojs, 2003, 115. lpp.

⁸ Eiropas Padomes Direktīva Nr. 2001/23/EK. Oficiālais Vēstnesis L 082, 22/03/2001 0016.–0020. lpp.

⁹ Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā Nr. C-175/99 *Didier Mayeur v. Association Promotion de l'information messine*. Sk. arī Eiropas Savienības Tiesas spriedumu lietā Nr. C-13/95 *Súzen v. Zehnacker Gebäudereinigung*.

¹⁰ Repšs A. Uzņēmuma pāreja citai personai un darbinieku tiesību aizsardzība. Jurista Vārds. 2004. 9. marts, Nr. 9 (314).

¹¹ Eiropas Savienības Tiesas apvienotās lietas C-171/94 un C-172/94 *Merckx v. Ford Motor Company and Neuhuys* [1996] ECR I-1253.

¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2013. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. C04367311, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2007. gada 14. marta spriedums lietā Nr. SKC-134.

¹³ Strupišs A. Komerclikuma komentāri. a daļa. Komerccarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants), Aigara Strupiša juridiskais birojs, 2003, 115. lpp.

Savienības dalībvalstīs, turklāt trīs no sešiem uzņēmuma darbiniekiem turpinājuši strādāt jaunajā sabiedrībā un bijuši vienīgie sabiedrības darbinieki. Tiesa secināja, ka ir notikusi visa uzņēmuma vai tā daļas mantas kopības pāreja, turklāt aktīvu kopums nodrošinājis to, ka jaunā sabiedrība bija spējīga ar saņemtajiem aktīviem nodrošināt atsevišķa komercdarbības veida patstāvīgu funkcionēšanu, par ko liecinājis tas, ka tā turpināja iepriekšējās sabiedrības veikto komercdarbības veidu, turpinot sadarbību ar piegādātājiem un pakalpojumu sniedzējiem.¹⁴

Attīstot uzņēmumu pārejas pazīmes, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts norādījis, ka par uzņēmumu pāreju var liecināt šādu konkrētu apstākļu kopums: darbinieku pāriešana darbā pie ieguvēja, pamatlīdzekļu un krājumu nodošana, saglabāta uzņēmuma atrašanās vieta un juridiskā adrese, saistību pret banku pārņemšana, atsavinātājas sabiedrības valdes locekļa pāriešana pie ieguvēja.¹⁵

Viena no pamatlītiem Eiropas Savienības Tiesas praksē, kurā tika minētas pazīmes, kas jāvērtē, lai konstatētu uzņēmuma pārejas faktu, ir *Spijkers* lieta¹⁶, kurā tiesa norādījusi, ka ir svarīgi vērtēt šādus faktoros: 1) uzņēmuma komercdarbības veids; 2) uzņēmuma ķermeņisku lietu, tādu kā ēku un kustamu lietu, un bezķermeņisku lietu pāreja; 3) bezķermeņisko aktīvu vērtība uzņēmuma pārejas brīdī; 4) vairākuma uzņēmumā nodarbināto darbinieku pārņemšana; 5) uzņēmuma klientu pārņemšana; 6) darbību līdzības raksturs pirms un pēc uzņēmuma pārejas. Identitātes pāreja izriet arī no citiem faktoriem, tādiem kā darbaspēks, vadība, veids, kādā darbs tiek organizēts, metodes, ko izmanto uzņēmums u. c.¹⁷ Minētie kritēriji tikuši izvērtēti arī virknē citu Eiropas Savienības Tiesas lietu.¹⁸

Tātad, lai konstatētu uzņēmuma pārejas faktu, ir jāspēj pierādīt, ka: 1) uzņēmuma būtiskās daļas ir pārgājušas jaunajam ieguvējam un 2) uzņēmums ir saglabājis savu identitāti. Pazīmes, kas varētu liecināt par uzņēmuma pāreju, ir, piemēram, 1) komercdarbības veikšanas vieta (t. sk. juridiskā adrese) un 2) veids, 3) uzņēmuma inventārs, 4) darbinieki, 5) naudas līdzekļu plūsma, 6) vadība, 7) uzņēmuma darbības līdzības raksturs, 8) klientūra, 9) saistību pret banku pārņemšana u. c. būtiskas pazīmes, kas liecina par uzņēmuma identitātes pārņemšanu (preču zīmes, mājaslapa, publiskā informācija u. c.). Jebkurā gadījumā šīs pazīmes nav izsmēlošas, un galvenā pazīme ir

¹⁴ Latvijas Republikas Administratīvā rajona tiesas 2013. gada 27. augusta spriedums lietā Nr. A420509512.

¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

¹⁶ Eiropas Savienības Tiesas 1986. gada 18. marta spriedums lietā Nr. 24/85 *Jozef Maria Antonius Spijkers v Gebroeders Benedik Abattoir CV and Alfred Benedik en Zonen BV*.

¹⁷ Barnard C. *EU Employment law*. Fourth Edition. Oxford University Press, 2012, p. 596.

¹⁸ Sk., piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 1986. gada 18. marta spriedumu lietā 24/85 *Jozef Maria Antonius Spijkers v Gebroeders Benedik Abattoir CV et Alfred Benedik en Zonen BV*, para 13; Eiropas Savienības Tiesas 1988. gada 15. jūnija spriedumu lietā 101/97 *Bork International A/S, in liquidation v Foreningen of Arbejdsledere I Danmark, acting on behalf of Birger E. Petersen*, ECR, 1988, p. 3057; Eiropas Savienības Tiesas 1992. gada 19. maija spriedumu lietā C-29/91 *Dr. Sophie Redmond Stichting v Hendrikus Bartol and others*, ECR 1992, p. I-3189; Eiropas Savienības Tiesas 1992. gada 16. decembra spriedumu apvienotajās lietās C-132/91, C-138/91 un C-139/91 *Grigorios Katsikas v Angelos Konstantidis and Uwe Skreb and Günter Schroll v PCO Stauereibetrieb Paetz & Co Nachfolger GmbH*, paras 33, 34, 35 u. c.

un paliek tā, vai uzņēmums pēc būtības turpina savu darbību līdzšinējā formā un vai uzņēmuma būtiskie elementi ir pārgājuši, kas ir katrā konkrētā gadījumā atkarīgs no uzņēmuma komercdarbības veida un īpatnībām. Konstatējot to, ir pamats atzīt, ka ir notikusi uzņēmuma pāreja un jaunais uzņēmuma ieguvējs ir atbildīgs par uzņēmuma nodevēja saistībām pret kreditoriem, kā to nosaka Komerclikuma 20. pants.

2. Noilguma problēmjautājumi uzņēmuma pārejas gadījumā

Uzņēmuma pārejas pazīmju konstatēšanas gadījumā pirms prasības celšanas tiesā ir būtiski konstatēt, vai prasībai nav iestājies noilgums. Saskaņā ar Civillikuma¹⁹ 1893. pantu saistību tiesības beidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto likumā noteiktā noilguma termiņā.

Komerclikuma 20. panta pirmās daļas otrajā teikumā ir atsauce uz piecu gadu aizsardzības noilguma termiņu, tomēr tas attiecas uz uzņēmuma nodevēja un ieguvēja solidāro atbildību. Tomēr, lai kreditors varētu īstenot savu prasījumu, kas izriet no saistības, kura noslēgta ar uzņēmuma nodevēju, tā jāisteno likumā noteiktajā termiņā. Tā kā saistības viena puse ir komersants (uzņēmuma nodevējs), visticamāk, šis pamats varētu būt komercdarījums. Tādā gadījumā noilguma aprēķināšanai piemērojams Komerclikuma 406. pantā ietvertais speciālais trīs gadu termiņš, kas piemērojams kopsakarā ar Komerclikuma Pārejas noteikumu 16. punktu, skaitot šo termiņu no 2010. gada 1. janvāra.²⁰

Noilgumu ir iespējams pārtraukt, atgādinot parādniekam par saistības izpildi, ceļot prasību tiesā, vai ja parādnieks atzinis kaut kādā kārtā kreditora prasību (Civillikuma 1902.–1906. pants). Augstākā tiesa savā praksē ir nostiprinājusi atziņu, ka Komerclikuma 406. pantā noteiktā speciālā noilguma termiņa pārtraukšanas no jauna skaitāms tas pats Komerclikuma trīs gadu noilguma termiņš, nevis Civillikumā paredzētais vispārējais noilguma termiņš.²¹ Tiesa pamatojusi šādu uzskatu ar apstākli, ka tas sekmē tiesisko noteiktību un ātrumu komerciesiskajā apgrozībā, kā arī ir atbilstošs komerciesību principiem, īpaši privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas principam (komersantam operatīvi jāreaģē uz apstākļu izmaiņām, proti, prasījumi savu tiesību aizsardzībai jāiesniedz pietiekami ātri).²²

Ceļot prasību par saistību izpildi, kreditors pārtrauc noilguma tecējumu. Iegūstot nolēmumu un izpildu rakstu par šo nolēmumu pret parādnieku (uzņēmuma nodevēju), atbilstoši Civilprocesa likuma 546. pantam²³ kreditors iegūst tiesības to iesniegt piespiedu izpildei 10 gadu laikā no tiesas vai tiesneša nolēmuma spēkā stāšanās dienas, ja likumā nav noteikti citi noilguma termiņi. Tātad, ja pret parādnieku (uzņēmuma

¹⁹ Civillikums. LV Likums. Valdības Vēstnesis. 1937. 20. februāris, Nr. 41.

²⁰ No komercdarījuma izrietošie prasījumi noilgst triju gadu laikā, ja likumā nav noteikts cits noilguma termiņš.

²¹ Latvijas Republikas Augstākā tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 14. decembra lietā Nr. SKC-265/2017.

²² Turpat.

²³ Civilprocesa likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.

nodevēju) ir spēkā esošs nolēmums, uz to attiecināms 10 gadu noilguma termiņa tecējums. Faktiski strīda par saistības pastāvēšanas faktu vairs nav, bet atbilstoši Komerclikuma 20. pantam mainās subjekts, kas ir atbildīgs par šīs saistības izpildi, tāpēc pret uzņēmuma ieguvēju būtu ceļama atsevišķa prasība pēc Komerclikuma 20. panta, pierādot uzņēmuma pārejas faktu.

Saskaņā ar Civillikuma 1905. un 1906. pantu ir pamats uzskatīt, ka noilgums pārtrauc savu tecējumu arī tā iemesla dēļ, ka maksātnespējas procesā kreditors ir pieteicis savu prasījumu un ir atzīts par kreditoru (t. i., parādnieks ir atzinis prasību). Tomēr, kas notiek, ja kreditors nav pieteicis savu prasījumu parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas procesā? Salīdzinoši nesen Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments skatīja jautājumu par to, vai, nepiesakot kreditora prasījumu parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas procesā, prasītāja zaudē prasījuma tiesības arī pret atbildētāju (uzņēmuma ieguvēju) un uzņēmuma pārejas fakta atzīšana tādējādi nerada prasītājam (kreditoram) mantiskas tiesības.²⁴ Konkrētajā lietā prasītājam bija pozitīvs tiesas spriedums pret parādnieku (uzņēmuma nodevēju), bet, pasludinot parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas procesu, prasītājs nebija pieteicis savu kreditora prasījumu. Attiecīgi parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas process tika pabeigts, un šī sabiedrība tika izslēgta no komercreģistra. Apelācijas instances tiesa atteicās nodibināt uzņēmuma pārejas faktu, norādot, ka prasītāja ir zaudējusi prasījuma tiesības gan pret parādnieku (uzņēmuma nodevēju), gan pret atbildētāju (uzņēmuma ieguvēju), jo nav pieteikusi kreditora prasījumu parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas procesā. Tomēr kasācijas instances tiesa nepiekrita šim secinājumam un norādīja, ka atbilstoši Civillikuma 1402. pantam saistības, kas rodas no uzņēmuma pārejas, nodibinās uz likuma pamata ar brīdi, kad tiek konstatēta uzņēmuma pāreja. Ja tiesa nodibinājusi uzņēmuma pārejas faktu, prasītājam ir radušās prasījuma tiesības arī pret uzņēmuma ieguvēju, un kreditora prasījuma nepieteikšana vēlāk maksātnespējas procesā nevar ietekmēt jau iegūtās prasījuma tiesības pret parādnieku (uzņēmuma nodevēju). Atbildētājas (uzņēmuma ieguvēja) saistība nevar automātiski izbeigties tāpēc, ka vienas solidāri saistītās personas (uzņēmuma nodevēja) saistība tiek izbeigta. Šāds secinājums ir loģisks un pamatots, proti, uzņēmuma pārejas pamatā ir solidāra saistība, tādējādi, ja kreditors jau ir ieguvis pozitīvu spriedumu pret parādnieku (uzņēmuma nodevēju), saistība ir tikusi nodibināta un, lai gan kreditors nav pieteicis kreditora prasījumu parādnieka (uzņēmuma nodevēja) maksātnespējas procesā (tādējādi uzņēmuma nodevēja saistība pret kreditoru ir izbeigusies), taču tas neizbeidz uzņēmuma ieguvēja saistību pret kreditoru.

Vienlaikus jāvērs uzmanība, ka, ja saistībai nav iestājies termiņš, bet uzņēmuma nodevējam tiek pasludināta maksātnespēja, kreditoram būtu jāpiesaka savs kreditora prasījums maksātnespējas administratoram, jo atbilstoši Maksātnespējas likuma²⁵ 63. panta trešajai daļai, pēc maksātnespējas pasludināšanas visām parādnieka saistībām iestājas izpildes termiņš. Savukārt šī likuma 73. panta otrā daļa nosaka, ka, ja kreditors nepiesaka savu prasījumu sešu mēnešu laikā no dienas, kad maksātnespējas reģistrā

²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. decembra spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.

²⁵ Maksātnespējas likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2010. 6. augusts, Nr. 124.

izdarīts ieraksts par parādnieka maksātspējas procesa pasludināšanu, iestājas noilgums, un kreditors zaudē kreditora statusu un savas prasījuma tiesības pret parādnieku, tādējādi zaudējot savas prasījuma tiesības arī pret uzņēmuma ieguvēju.

Ja kreditors ir veicis darbības, lai realizētu savas prasījuma tiesības pret uzņēmuma nodevēju, taču tās nav izdevies realizēt pilnīgi, jo uzņēmuma nodevējam nav pietiekami aktīvu, tad, ja kreditors ir informēts par to, ka ir notikusi uzņēmuma pāreja, loģiska kreditora turpmākā rīcība būtu prasības celšana pret uzņēmuma ieguvēju. Tomēr ļaunprātīgas uzņēmuma pārejas gadījumā, t. i., tādas, ar kuru parādnieks cenšas apiet kreditora intereses, kreditors par uzņēmuma pārejas faktu var uzzināt vien pēc vairākiem gadiem, piemēram, pētot uzņēmuma komercdarbības gaitu, iespējams, ierodoties komercdarbības veikšanas vietā, līdz ar to kreditora iespējas uzzināt, vai un kura komercsabiedrība pārņēmusi uzņēmumu, ir apgrūtināta un atkarīga no tā, kāds ir šis uzņēmums un ar ko tas nodarbojas. Dažos gadījumos var būt ļoti vienkārši noslēpt uzņēmuma pāreju, un tā var atklāties pavisam nejauši, pēc kāda laika kreditoram saskaroties ar faktu, ka saglabājis tā identitāti, uzņēmums faktiski funkcionē tālāk. Tādējādi kreditoram vienmēr jābūt īpaši vērīgam un uzmanīgi jāseko līdzi tam, kur parādnieka aktīvi ir tikuši novirzīti (piemēram, parādniekam piederošie nekustamie īpašumi, ja tas ir saistīts ar parādnieka komercdarbību), vai parādnieka komercdarbība tiek turpināta, kas darbojas parādnieka juridiskajā adresē, kam pieder parādnieka preču zīmes, uzmanīgi jāpēta parādnieka gada pārskati, sekojot, piemēram, aktīvu plūsmai u. c. būtiskiem aspektiem, lai konstatētu, vai ir notikusi uzņēmuma pāreja.

Augstākā tiesa atzinusi, ka saistības, kas rodas no uzņēmuma pārejas, nodibinās uz likuma pamata ar brīdi, kad tiek konstatēta uzņēmuma pāreja.²⁶ Civillikuma 1895. pantā paredzētais desmit gadu noilguma termiņš attiecas uz ikvienu saistību tiesību neatkarīgi no saistību rašanās pamata, vienlaikus Komerclikuma 406. pants paredz saīsināto trīs gadu noilguma termiņu. Asociētais profesors Jānis Kārklīņš uzsvēris – lai uz kāda pamata būtu radies prasījums, Komerclikuma 406. panta tvērums attiecas uz ikvienu prasījumu, kurš izriet no komerc tiesiskās aprites jeb, citiem vārdiem, ir komerc tiesiskās dabas.²⁷ To apstiprinājis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts pavisam nesenā spriedumā 2019. gada 30. maijā lietā SKC-104/2019, secinot, ka tam, vai saistība rodas uz likuma vai darījuma pamata, nav juridiskas nozīmes, lai vērtētu, vai prasījumam ir piemērojams Komerclikuma 406. panta regulējums. Būtiskais elements ir tas, vai komersanta prasījums ir komerc tiesiskās dabas. Ja prasījums ir komerc tiesiskās dabas, nav pamata piemērot desmit gadu noilguma termiņu.²⁸ Šādam secinājumam it kā varētu piekrist, jo tieši tāds ir Komerclikumā noteiktā noilguma termiņa mērķis, proti, sekmēt tiesisko noteiktību un ātrumu komerc tiesiskajā apgrozībā, tomēr neatbildēts paliek jautājums, kad sāk tecēt noilguma termiņš prasības celšanai pret uzņēmuma ieguvēju vai kā ir iespējams noteikt uzņēmuma pārejas konstatēšanas brīdi.

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. decembra spriedums lietā Nr. SKC330/2017.

²⁷ Kārklīņš J. Noilgums piespiedu nomas attiecībās komerc tiesībās. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 39. lpp.

²⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2019. gada 30. maija spriedums lietā Nr. SKC-104/2019.

Doktrīnā noteikts, ka, ja likumā nav noteikts cits noilguma tecējuma sākuma termiņš, ievēro principu, ka noilgums sāk tecēt ar brīdi, kad kreditors uzzinājis vai viņam vajadzēja uzzināt par tiesību pārkāpumu.²⁹ Šāda atziņa apstiprināta arī pavisam nesēnā Augstākās tiesas praksē.³⁰ Izvērtējot noilguma termiņa tecējuma sākumu, būtu katrā konkrētā gadījumā jāņem vērā šādi apstākļi: kad iestājusies saistība, uz kuras pamata kreditoram radies prasījums pret uzņēmuma nodevēju, vai kreditors ir veicis kādas aktīvas darbības savas saistības realizācijai – pieteicis savu prasījumu maksātnespējas administratoram, realizējis savu prasījumu pret uzņēmuma nodevēju, iegūstot spriedumu utt., kā arī to, cik acīmredzami ir konstatējama uzņēmuma pāreja (piemēram, vai to ir iespējams noteikt, kreditoram izpētot parādnieka (uzņēmuma nodevēja) gada pārskatu, ņemot vērā arī apstākļi, vai parādniekam (uzņēmuma nodevējam) gada pārskati vispār ir iesniegti un publiski pieejami), kāds ir parādnieka komercdarbības veids, proti, vai uzņēmuma pāreja ir viegli identificējama u. c. būtiski apstākļi.

3. Atbildības subjekti uzņēmuma pārejas gadījumā

Komerclikuma 20. pants nosaka uzņēmuma nodevēja un ieguvēja solidāru atbildību par saistībām, kuras radušās pirms uzņēmuma pārejas un kuru izpildes termiņš vai nosacījums iestāties piecu gadu laikā pēc uzņēmuma pārejas. Tomēr šis pants tikai paredz gadījumu, kurā piemērojama solidāra atbildība, nevis nosaka visus atbildīgos subjektus uzņēmuma pārejas gadījumā. Kā jau minēts raksta sākumā, uzņēmuma pāreja praksē bieži notiek tieši negodprātīgu motīvu dēļ – lai izvairītos no saistību izpildes pret kreditoru, bet faktiski turpinātu komercdarbību jau ar citas juridiskas personas starpniecību – atstājot uzņēmuma nodevēju “iztukšotu” un kreditorus ar garu degunu.

Aiz katras juridiskas personas ir fiziska persona, kas rikojas šīs juridiskās personas vārdā, bet faktiski savu interešu vadīta. Pati juridiskā persona nespēj ne slēgt darījumus, ne sniegt pakalpojumus, ne ražot preces. Šim nolūkam ir nepieciešamas fiziskās personas, kuras šo rīcībspēju realizē.³¹ Līdz ar to ir skaidrs, ka visos gadījumos, kad kāda kapitālsabiedrība ir iesaistīta jebkādos tiesiskos, šķietami tiesiskos vai prettiesiskos darījumos, tas ir noticis vai nu tās pārvaldes institūciju locekļu, vai dalībnieku individuālas, vai arī viņu visu saskaņotas rīcības rezultātā un viņu interešu vadītās.³² Tādos gadījumos tiek secināts, ka juridiska persona, kuras atbildība ir formāli nodalīta, tiek izmantota komerctiesiskajā aprītē kā speciāls veidojums, lai konkrētās sabiedrības dalībnieki vai citas personas, kas to kontrolē, iegūtu no tās labumu.

Komerclikuma 137. panta trešā daļa paredz, ka dalībnieks neatbild par sabiedrības saistībām, nodibinot tā saucamo korporatīvo plīvuru starp sabiedrību kā juridisku personu (fikciju) un fiziskajām personām, kas veido šo juridisko personu. Tas ir

²⁹ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. K. Torgāns (zin. red.). Rīga: Mans īpašums, 1998, 360.–361. lpp.

³⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2019. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-46/2019.

³¹ Strupiņš A. Tiesas spriedumu komentāri: par valdes locekli kā darbinieku. Jurista Vārds, 2012. 28. februāris, Nr. 9 (708).

³² Alliks A. Korporatīvā plīvura pacelšanas krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2013. 9. jūlijs, Nr. 27/28.

fundamentāls princips ne vien Latvijā, bet arī citviet pasaulē.³³ Mērķis šāda korporatīva plīvura radišanai ir veicināt komercietisko darījumu apriti, komercdarbības ātrumu un efektivitāti, lai fiziskām personām nebūtu jābaidās no ikkatras komerciālas neveiksmes, kas varētu radīt mantiskas sekas. Tomēr šī panta mērķis nav un nevar būt aizsegs dalībniekiem apzinātu darbību veikšanai, kas rada zaudējumus kreditoriem, piemēram, sabiedrības apzināta iztukšošana, pārnesot aktīvus citai sabiedrībai, kas nereti praksē nozīmē tās novešanu līdz maksātnespējai (kas ir Krimināllikuma 213. pantā paredzēts noziedzīgs nodarījums).

Svarīgi ir novilkt robežu starp komerciālu neveiksmi un apzinātu personas rīcību, kas ir vērsta uz radušos apstākļu izmantošanu savā labā, aizskarot patērētāju, kreditoru, valsts vai pašvaldību intereses.³⁴ Līdzīgs uzskats pastāv arī korporatīvā plīvura pacelšanas teorijā (*piercing of corporate veil*), ka, ja juridiska persona kā veidojums tiek izmantota, lai grautu sabiedrisko kārtību, attaisnotu neattaisnojamu rīcību, aizsargātu krāpšanu vai noziegumu, tas ir pamats, lai paceltu korporatīvo plīvuru. Amerikāņu profesors Henrijs Balentains (*Ballantine*) norādījis: “Tas ir jautājums par labu ticību un godīgumu, izmantojot korporatīvās privilēģijas likumīgiem mērķiem.”³⁵

Tiesu praksē pastāv dažādi un, pat varētu teikt, diametrāli pretēji viedokļi par šo jautājumu. Tā, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2017. gada 9. novembra spriedumā lietā Nr. SKC-340/2017³⁶, skatot jautājumu par uzņēmuma pārejas tvērumu un atbildību tajā, norādījis, ka Komerclikuma 20. pantā noteiktā atbildība attiecas tikai uz uzņēmuma nodevēja un ieguvēja atbildību, tādējādi aprobežojot jebkādu citu subjektu iespējamo atbildību, pamatojoties uz šo pantu. Vienlaikus tiesa norādījusi, ka uzņēmuma nodevēja valdes loceklim atbildība uz minētā panta pamata neiestājas.

Šajā lietā apelācijas instances tiesa apmierināja maksātnespējas procesa administratora prasību, pamatojoties uz Komerclikuma 20. pantu un 169. pantu, tomēr Augstākā tiesa atzina, ka tiesa esot kļūdaini piemērojusi no uzņēmuma pārejas regulējuma izrietošo solidarās atbildības principu, jo neesot nošķirusi uzņēmuma pārejas procesā iesaistītās personas – komersantus (uzņēmuma nodevēju un uzņēmuma ieguvēju) – no kapitālsabiedrības izpildinstitūcijas – valdes, kas pārstāv un vada sabiedrību. Tā kā komersants esot speciālais komercietību subjekts (komercregistrā ierakstīta fiziskā vai juridiskā persona – individuālais komersants vai komercsabiedrība), un tikai komersanta veiktā darbība uzskatāma par komercdarbību, tad attiecīgi Augstākā tiesa secinājusi, ka valdes loceklis nebūtu līdzatbildīgs. Komerclikuma 20. pants un 169. pants regulējot pilnīgi atšķirīgus atbildības iestāšanās pamatus, kas izslēdz atbildētāju (uzņēmuma ieguvējas un bijušā valdes locekļa) solidarū atbildību.

³³ Thompson R. B. Piercing the Corporate Veil: An Empirical Study. Cornell Law Review. Volume 76, 1991, 5 July, p. 1039.

³⁴ Bērziņš J. Maksātnespējas procesa krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 09.10.2007., Nr. 41.

³⁵ Ballantine H. W. Separate Entity of Parent and Subsidiary Corporations. California Law Review, Vol. 14, November, 1925, p. 19.

³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.

Jāpiekrīt Augstākās tiesas secinājumam, ka Komerclikuma 20. pants un 169. pants regulē dažādus atbildības pamatus, kas nav jaukami kopā, un prasība, iespējams, nebija konstruēta pamatoti. Tomēr, pēc autore domām, tiesa spriedumā ir pārāk šauri izdarījusi secinājumu par atbildības subjektu loku uzņēmumu pārejas gadījumā. Būtu aspekts, kas jāņem vērā, analizējot šo lietu, ir, ka konkrētajā gadījumā sabiedrības jeb uzņēmuma nodevēja valdes loceklis bija arī sabiedrības vienīgais dalībnieks, kas attiecīgajā situācijā veica uzņēmuma aktīvu nodošanu uzņēmuma ieguvējam – citai sabiedrībai (kuras vienīgais valdes loceklis un dalībnieks bija atbildētāja laulātā), lai apietu kreditoru intereses un izvairītos no saistību izpildes. Tātad darbība, ko veica valdes loceklis (dalībnieks), bija apzināta un negodprātīga, kas vērsta uz trešo personu interešu aizskaršanu, kura savukārt ir pretēja Civillikuma 1. pantā nostiprinātajam labas ticības principam. Laba ticība doktrīnā tiek traktēta kā pienākums ievērot un respektēt citu personu pamatotās intereses.³⁷

Autore uzskata, ka it sevišķi gadījumos, kad valdes loceklis ir bijis arī vienīgais sabiedrības dalībnieks un notikusi uzņēmuma pāreja ar mērķi apiet kreditora intereses, kas, protams, notikusi, šī dalībnieka interešu vadīta, būtu pamats izvērtēt šīs personas līdzatbildību. Turklāt praksē autore ir saskārusies ar gadījumiem, kad, pat ceļot uzņēmuma pārejas prasību pret uzņēmuma ieguvēju, tas vienlaikus jau “pārnesis” uzņēmumu atkal jaunam ieguvējam, šādā veidā faktiski liekot kreditoram skriet pakaļ negodprātīgajam parādniekam, kas nebūtu samērīgi. Augstākās tiesas Civillietu departaments 2017. gada 15. jūnija spriedumā SKC-108/2017³⁸ pamatoti norādījis: “Tiesiskā valstī nevar tikt akceptēta situācija, ka juridiskas personas aizsegā fiziska persona apzināti veic prettiesiskas darbības, neuzņemoties atbildību par trešajām personām nodarītajiem zaudējumiem.”³⁹ Svarīgs kritērijs, izvērtējot atbildības jautājumu un iespējamo korporatīvā plīvura pacelšanas jautājumu, ir, vai personas rīcība ir samērojama ar pretējās puses interesēm un ir akceptējama no tiesiskuma viedokļa. Iespējamais prasījuma pamats šādām prasībām varētu būt arī Koncernu likums. Koncerna likuma 1. panta 8. punkts paredz, ka uzņēmums ir ne vien komercsabiedrība Komerclikuma izpratnē, bet arī fiziska persona. Turklāt Koncernu likums uzsver arī kreditoru aizsardzības prioritāti (Koncernu likuma 2. panta ceturtdā daļa).

Līdz ar to ir secināms – ja sabiedrības akcionāri vai dalībnieki ignorē un aizskar kreditoru intereses, apzināti pieņemot lēmumus un rīkojoties ar uzņēmuma mantu kā savu, tādā veidā radot zaudējumus trešajām personām, būtu izvērtējama šāda rīcība, un, konstatējot personas apzinātu neattaisnojamu rīcību ar mērķi izvairīties no saistību izpildes pret kreditoriem, būtu jāsecina, ka šī persona ir līdzatbildīga.

³⁷ Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Jurista Vārds, 03.12.2002. Nr. 24.

³⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-108/2017.

³⁹ Ibid.

Kopsavilkums

1. Trešo personu aizsardzības princips ir viens no Komerclikuma pamatprincipiem, līdz ar to uzņēmumu pārejas institūts, kas regulēts Komerclikuma 20. pantā, ir viens no trešo personu aizsardzības principa izpausmēm. Uzņēmuma pārejas mērķis ir novērst situācijas, kurās tiek "iztīrīti" sabiedrības aktīvi, neatstājot tās kreditoriem cerības saņemt tiem pienākošos samaksu. Kā atzīts tiesību doktrīnā un tiesu praksē, uzņēmuma pāreja jāklasificē pēc pārejas fakta un rezultāta, nevis pēc pārejas formas, turklāt uzņēmuma pāreja var notikt ne tikai uz līguma pamata, bet arī gadījumos, kad līguma vispār nav. Tādējādi trešajai personai (kreditoram) ir iespēja celt uzņēmuma pārejas prasību, pamatojoties uz Komerclikuma 20. pantu, ja ir iespējams pierādīt, ka uzņēmuma būtiskie elementi ir pārgājuši un uzņēmums ir saglabājis savu identitāti.
2. Komerclikuma 20. pants neparedz noilguma termiņu prasības celšanai pret uzņēmuma ieguvēju. Šī panta pirmās daļas otrajā teikumā ir tikai atsauce uz piecu gadu aizsardzības noilguma termiņu, tomēr tas attiecināms tikai uz uzņēmuma nodevēja un ieguvēja solidāro atbildību. Dažos gadījumos var būt ļoti vienkārši noslēpt uzņēmuma pāreju, un tas kreditoram var atklāties pavisam nejauši, pēc kāda laika saskaroties ar faktu, ka, uzņēmums, saglabājot tā identitāti, patiesībā turpina funkcionēt. Tādējādi kreditoram vienmēr jābūt īpaši vērīgam un uzmanīgam, kā arī rūpīgi jāseko līdzī saistības izpildes termiņiem un parādnieka komercdarbībai un finansiālajam stāvoklim, ņemot vērā to, ka pastāv vairāki noilguma termiņi – gan Komerclikumā noteiktais trīs un piecu gadu noilguma termiņš, gan Maksātnespējas likumā noteiktais sešu mēnešu noilguma termiņš, gan Civillikumā noteiktais desmit gadu noilguma termiņš, kurus palaižot garām var zaudēt iespēju celt prasību pēc Komerclikuma 20. panta.
3. Komerclikuma 137. panta trešā daļa nostiprina tā saucamo korporatīvo plīvuru, nosakot, ka dalībnieks neatbild par sabiedrības saistībām. Mērķis šāda korporatīva plīvura radīšanai ir bijis veicināt komercietisisko darījumu apriti, komercdarbības ātrumu un efektivitāti, lai fiziskām personām nebūtu jābaidās no ikkatras komerciālas neveiksmes, kas varētu radīt mantiskas sekas. Tomēr šī panta mērķis nav un nevar būt aizsargs dalībniekiem apzinātu darbību veikšanai, kas rada zaudējumus kreditoriem. Tiesiskā valstī nevar tikt akceptēta situācija, ka juridiskas personas aizsegā fiziska persona apzināti veic prettiesiskas darbības, neuzņemoties atbildību par trešajām personām nodarītajiem zaudējumiem. Svarīgs kritērijs, izvērtējot atbildības jautājumu un iespējamo korporatīvā plīvura pacelšanas jautājumu, ir, vai personas rīcība ir samērojama ar pretējās puses interesēm un ir akceptējama no tiesiskuma viedokļa. Līdz ar to būtu izvērtējama uzņēmuma dalībnieku atbildība uzņēmuma pārejas gadījumā, ja uzņēmuma pāreja notikusi negodprātīgu motīvu dēļ, proti, lai izvairītos no saistību izpildes pret kreditoriem un turpinātu komercdarbību jau ar citas juridiskas personas starpniecību.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Alliks A. Korporatīvā plīvura pacelšanas krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2013. 9. jūlijs, Nr. 27/28.
2. Ballantine W. H. Separate Entity of Parent and Subsidiary Corporations. In: 14 California Law Review, 1925 November, pp. 12–21.
3. Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. Jurista Vārds, 03.12.2002., Nr. 24.
4. Barnard C. EU Employment law. Fourth Edition. Oxford University Press, 2012.
5. Bērziņš J. Maksātnespējas procesa krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 09.10.2007., Nr. 41.
6. Kārklīš J. Noilgums piespiedu nomas attiecībās komercietībās. Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 31.–39. lpp.
7. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. K. Torgāns (zin. red.). Rīga: Mans īpašums, 1998.
8. Repšs A. Uzņēmuma pāreja citai personai un darbinieku tiesību aizsardzība. Jurista Vārds. 2004. 9. marts, Nr. 9 (314).
9. Thompson R. B. Piercing the Corporate Veil: An Empirical Study. Cornell Law Review. Volume 76, 1991, 5 July, pp. 1036–1074.
10. Strupiņš A. Komerclikuma komentāri. a daļa. Komercedarbības vispārīgie noteikumi (1.–73. pants). Rīga: Aigara Strupiņa juridiskais birojs, 2003.
11. Strupiņš A. Par komerclikuma projektu, nododot to Saeimas izskatīšanai un vispārējai iepazīšanai. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/24539> [aplūkots 2019. gada 15. aprīlī].
12. Strupiņš A. Tiesas spriedumu komentāri: par valdes locekli kā darbinieku. Jurista Vārds, 2012. 28. februāris, Nr. 9 (708).

Normatīvie akti

13. Eiropas Padomes Direktīva Nr. 2001/23/EK. Oficiālais Vēstnesis L 082, 22/03/2001, 0016.–0020. lpp.
14. Maksātnespējas likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2010. 6. augusts, Nr. 124.
15. Darba likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2001. 6. jūlijs, Nr. 105.
16. Komerclikums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2000. 4. maijs, Nr. 158/160.
17. Koncernu likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 2000. 13. aprīlis, Nr. 131/132.
18. Civilprocesa likums. LV Likums. Latvijas Vēstnesis. 1998. 3. novembris, Nr. 326/330.
19. Civillikums. LV Likums. Valdības Vēstnesis. 1937. 20. februāris, Nr. 41.

Juridiskās prakses materiāli

20. Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā Nr. C-175/99 *Didier Mayeur v. Association Promotion de l'information messine*. Sk. arī Eiropas Savienības Tiesas spriedumu lietā Nr. C-13/95 *Süzen v. Zehnacker Gebäudereinigung*.
21. Eiropas Savienības Tiesas apvienotās lietas C-171/94 un C-172/94 *Merckx v. Ford Motor Company and Neuhuys* [1996] ECR, p. I-1253.

22. Eiropas Savienības Tiesas 1986. gada 18. marta spriedums lietā Nr. 24/85 *Jozef Maria Antonius Spijkers v Gebroeders Benedik Abattoir CV and Alfred Benedik en Zonen BV*.
23. Eiropas Savienības Tiesas 1988. gada 15. jūnija spriedums lietā Nr. 101/97 *Bork International A/S, in liquidation v Foreningen of Arbejdsledere I Danmark, acting on behalf of Birger E. Petersen*, ECR, 1988.
24. Eiropas Savienības Tiesas 1992. gada 19. maija spriedums lietā Nr. C-29/91 *Dr. Sophie Redmond Stichting v Hendrikus Bartol and others*, ECR 1992.
25. Eiropas Savienības Tiesas 1992. gada 16. decembra spriedums apvienotajās lietās Nr. C-132/91, C-138/91 un C-139/91 *Grigorios Katsikas v Angelos Konstantidis and Uwe Skreb and Günter Schroll v PCO Stauereibetrieb Paetz & Co Nachfolger GmbH*.
26. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2019. gada 30. maija spriedums lietā Nr. SKC-104/2019.
27. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2019. gada 24. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-46/2019.
28. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. decembra spriedums lietā Nr. SKC-330/2017.
29. Latvijas Republikas Augstākā tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 14. decembra lietā Nr. SKC-265/2017.
30. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. SKC-340/2017.
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 15. jūnija SKC-108/2017.
32. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2013. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. C04367311.
33. Latvijas Republikas Administratīvā rajona tiesas 2013. gada 27. augusta spriedums lietā Nr. A420509512.
34. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2007. gada 14. marta spriedums lietā Nr. SKC-134.